

самим человеком, возникшем у него от неграмотности и забитости. Необходима серьёзная проработка и анализ вопросов, связанных с качеством подготовки и переподготовки богословов, священнослужителей их идейной твердостью и верности Богу, его слову; умении правильно истолковывать и трактовать *Истины небесные* (Единое Божественное Слово) передавать, доносить их людям, верующим; укреплять их веру в *Истинное Учение Всевышнего*, помогать в стремлениях человека *быть ближе к Богу*. Священнослужители должны трансформировать и развивать наше сознание в русле **гармонии мира и спокойствия**. При этом, **религия должна сохранить в себе Истинное Учение, данное Богом человеку**.

Пришло время искупать свои грехи, исходя из понимания, **Земля наш – общий дом, Бог у нас один на всех**. Все религиозные конфессии должны соединиться и слиться воедино, верующие должны стать последователями **Единой Веры, продиктованной им Господом Богом, создать Общие Молельные Дома**.

Мы все - *божьи дети и равны в своих правах*, поэтому не должно быть деления по половому признаку для священнослужителей, коими могут быть *мужчины и женщины*. Прежде всего, *они должны быть тверды и чисты в своих помыслах служа Богу, неся Божье Слово в люди и достойно нести эту Миссию*. Также необходимо, чтобы священнослужители признавали верующим любого человека, независимо от его конфессиональной принадлежности и потребляемой ими пищи, осознавали, что все *люди - творения божьи, равны перед Богом*; стремились к объединению, не допуская на фоне искажения **Истинного учения доминирование одной религии над другой и «мутацию» Божьего учения, приводящую в частности к растлению и размежеванию в сознании людей, как верующих, так и неверующих в Бога**.

БИОЛОГИЯ, ЭКОЛОГИЯ

УДК: 598.2.9

БЕШ-ТАШ УЛУТТУК ЖАРАТЫЛЫШ ПАРКЫНЫН ПОЙКИЛОТЕРМДИК ОМУРТКАЛУУЛАРЫНЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ЦИТОГЕНЕТИКАСЫ

Ташибекова З. М., б.и.к., доцент, Биология жана география кафедрасынын башчысы, Талас мамлекеттик университети, Кыргызстан

Популяциянын цитогенетикалык өзгөчлүктөрүн билүү, аны талдоо бүгүнкү күндө актуалдуу маселелердин бири. Алынган цитогенетикалык маалыматтар, алар жердеген ареалдын экологиялык шарты, ар бир түрдүн өзүнүн экологиясы менен байланышта изилдениши, ар бир түрдүн популяциясынын биоэкологиялык өзгөчөлүгү жөнүндө толук маалымат берет.

Түйүн сөздөр: цитогенетика, хромосома, кариотип, биотоп, кариограмма, полиморфизм.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЦИТОГЕНЕТИКА ПОЙКИЛОТЕМНЫХ ПОЗВОНОЧНЫХ ГОСУДАРСТВЕННОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА БЕШ-ТАШ

Ташибекова З. М., к.б.н., доцент, зав. кафедры «Биологии и географии», Таласский государственный университет, Кыргызстан

На сегодняшний день является актуальным знание особенностей цитогенетическую популяцию. Информация о цитогенетике, экологические условия ареала обитания, исследование каждой разновидности со своей экологией, дает полную информацию о биоэкологической популяции каждой разновидности.

Ключевые слова: цитогенетика, хромосома, кариотип, биотоп, кариограмма, полиморфизм.

ECOLOGICAL CYTOGENETICS POYKILOTEMNYH VERTEBRATES STATE NATIONAL PARK PRIRIODNOGO BESH-TASH

Tashibekova Z. M., PhD, Head of the Department of Biology and Geography, Talas State University, Kyrgyzstan

Today is very important to know of features cytogenetic population. Information on cytogenetics, ecological conditions of an area of dwelling, a research of each version with the ecology, gives the complete information on bioecological population of each version.

Keywords: cytogenetic, chromosome, karyotype, biotope, kariogramma, polymorphism.

Организмдердин экологиялык жана тукум куучулук мүмкүнчүлүктөрүн баалоо үчүн цитогенетикалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу негизги мааниге ээ, себеби алардын ядролук түзүлүштөрү – хромосомаларда организм жөнүндөгү генетикалык маалыматтардын толук топтолушу далилденген. Ошондуктан, организмдин хромосомдук жыйынын - хромосомдордун морфологиясын, өлчөмүн, хромосомдордун ийиндеринин катыштарын мүнөздөө менен мейкиндик – биотоптук обочолонгон популяциялардын цитогенетикалык өзгөчөлүктөрүн, курчап турган чөйрө менен болгон

байланыштарын, кариотиптердин деңгээлиндеги ыңгайланышууларын аныктоого болот. Бул изилдөөлөр бир катар зоологиянын, систематиканын, эволюциянын, экологиянын, цитогенетиканын айрым бир маселелерин чечүүгө жардам берет.

Кыргызстандын омурткалуулары цитогенетикалык багытта жыйырманчы кылымдын 70-жылдарынан баштап изилдене баштаган. Ушул мезгилден баштап кээ бир омурткалуулардын хромосомдук жыйындары, алардын түзүлүштөрү жөнүндө маалыматтар топтоло баштаган. Ал изилдөөлөрдө хромосомдордун диплоиддик саны, аутомосомдордун ийиндеринин саны, изилденип жаткан жаныбарлардын токсономиялык наамын аныктоодо колдонулган жана алардын экологиясы менен байланышта изилденген. Ага мисал катары Н.Н.Воронцовдун (1969), В.Н.Орлов, Н.Ш. Булатованын (1983), Т.А.Токтосунов (2000), Г.А.Шаршеналиева (2003,2004. 2005) жана башкалардын эмгектерин атоого болот. Ошондой болсо дагы, Кыргызстандын шартында омурткалуулардын кариологиялык өзгөчөлүктөрү аз изилденген, айрым бир гана түрлөрдүн популяцияларынын кариотиптери жөнүндө маалыматтар топтолгон. Тяньшандын бийик тоолуу шартында обочолонуу шарты дагы түрлөрдүн популяцияларынын кариотиптерине кандайдыр бир деңгээлде өз таасирин тийгизип келет. Обочолонгон табыгый экосистемаларда тиричилигин өткөзгөн омурткалуулардын айрым бир түрлөрүндө кариотиптик өзгөргүчтүк дагы белгиленүүдө, ошондуктан ар бир популяциянын цитогенетикалык өзгөчөлүктөрүн билүү, аны талдоо бүгүнкү күндө актуалдуу маселелердин бири. Алынган цитогенетикалык маалыматтар, алар жердеген ареалдын экологиялык шарты, ар бир түрдүн өзүнүн экологиясы менен байланышта изилдениши, ар бир түрдүн популяциясынын биэкологиялык өзгөчөлүгү жөнүндө толук маалымат берет. Ошондуктан, биз Беш-Таш Улуттук жаратылыш паркынын кармоого мүмкүн болгон айрым бир омурткалууларынын кариотиптерине жана экологиясына талдоо жүргүздүк.

Жылаңач алангыр – *Diptychus dybowskii bergianus* Trudakov (Cobitidae)

Беш-Таш Улуттук жаратылыш паркынын көлмө биоценозунун өкүлү жылаңач алангыр түсү менен өзгөчөлөнүп турат. Башынын жана жонунун түсү кочкул боз, ачык кара тактары болот. Курсак жана көкүрөк канаттары ачык кызыгылтым тону менен өзгөчөлөнөт. Ал эми арка жана куйрук канаттары болсо туурасынан кеткен боз тактары менен болот. Кууш учурунда өзгөчө түскө боёлушат: баштарында жана бакалоорунун жапкычында жалтыраган бермет тактар жаралат. Ургаачыларында мындай өзгөчөлүк байкалбайт. Жылаңач алангырдын биологиясы начар изилденген, айрым бир маалыматтар Ф.А. Трудаков (1952, 1963), А.О.Конурбаев (1979) жана И.А.Пивневдин (1979, 1985) эмгектеринде белгиленген.

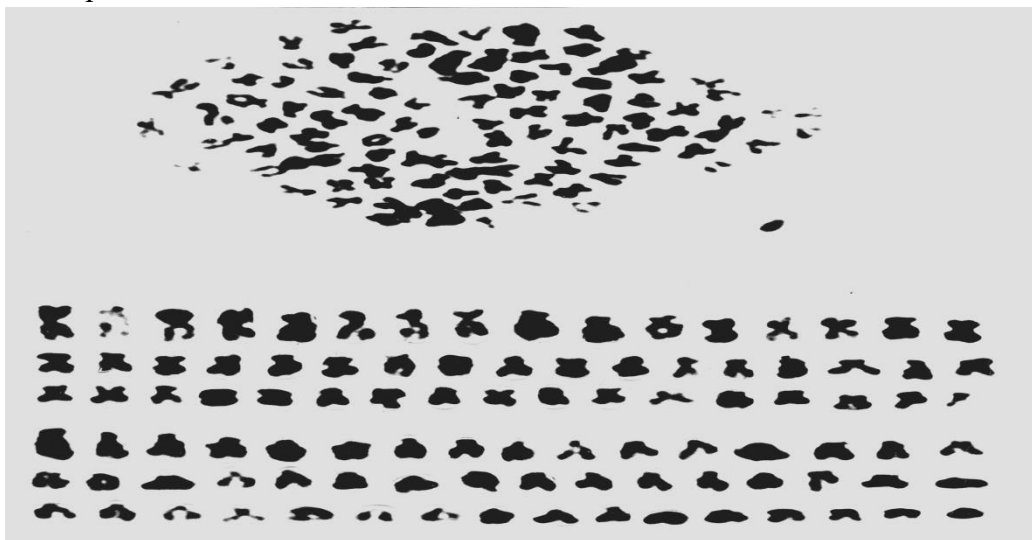
Жаныбар жана өсүмдүк азыктары менен тамактанышат. Башкача айтканда негизги азыктары гидробионнтор. Негизги азык рационун учуп жүргөн курт кумурскалар, чегиртке, чиркей ж.б. түзөт. Мындай азыгынын ар түрдүүлүгү тоо дарыяларынын азык базасынын төмөндүгү менен түшүндүрүлөт, алар мүмкүн болгон азыктар менен азыктанууга туура келет.

Кыргызстандын шартында жылаңач алангырдын каритиби Е.Ю.Мазик (1987), Т.А.Токтосунов (2001) тарабынан изилденген.

Е.Ю.Мазиктин Берген маалыматы боюнча жылаңач алангырдын кариотиби $2n=98$ болгон хромосомдук жыйнактан турат. Ал бул балыктын эки популяциясынын кариотибин ысыккөл популяциясы менен талас популяциясынын кариотиптерин салыштырган дагы кариотиптердин түзүлүшү боюнча айрымалана тургандыгын белгилеген.

Т.А.Токтосунов жылаңач алагырдын каракол Жана Талас популяцияларынын кариотиптерин изилдеген, анын маалыматы боюнча бул популяциялардын кариотиптери $2n=98$ диплоиддик жыйнактан турат. Аутосомдорунун ийиндеринин саны $NF^a=184$. Хромосомдук жыйнак төрт топ хромосомдордон турат: 18 метацентрик, 50 субметацентрик, 18 субтелоцентрик жана 12 акроцентрикалык хромосомдордон турат.

Биздин маалыматыбыз боюнча жылаңач алангырдын бешташ популяциясынын кариотиби $2n=98$ болгон хромосомдордун диплоиддик жыйнагынан турат (сүрөт 1). Аутосомдорунун ийиндеринин саны $NF^a=180$. Хромосомдук жыйнак төрт топ хромосомдордон турат. Биринчи топ 8 жуп метацентрикалык, экинчи топ 17 жуп субметацентрикалык, үчүнчү топ 16 жуп субтелоцентрикалык жана төртүнчү топ 8 жуп акроцентрикалык хромосомдордун жыйындысынан турат. Жыныс хромосомдору аныкталган жок. Алынган маалыматтарды башка популяциялардын кариотиптери менен салыштырганда морфологиясы боюнча айрымачылыктар аныкталды. Мындай өзгөчөлүктү мейкиндик-биотоптук хромосомдук полиморфизм менен байланыштырабыз.

Сүрөт 1.

Жылаңач алангыр (Голый осман) (*Diptychus dybowskii bergianus* Trudakov) бешташ популяциясынын метафаздык пластинкасы жана кариограммасы

(♀♀, $2n=98$, $NF^a=180$)

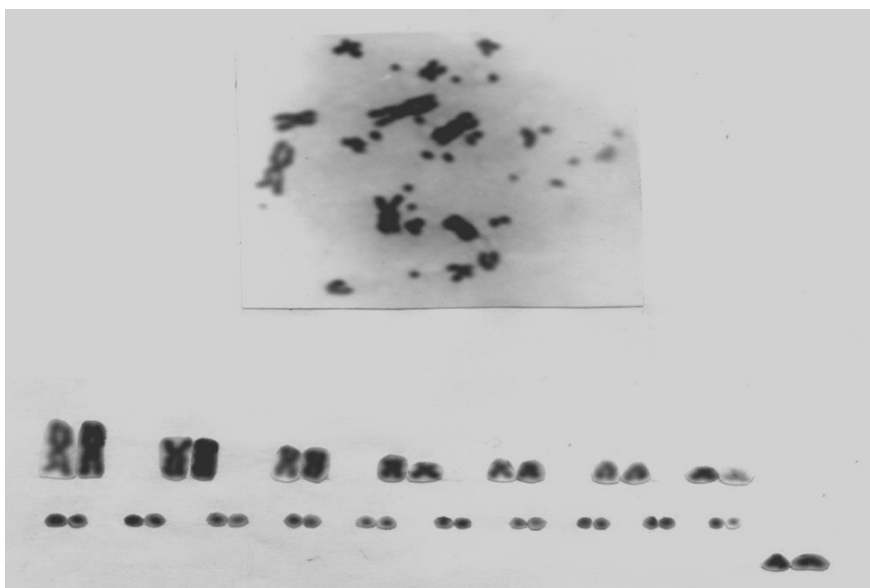
Талаа кара чаар жылаан - *Vipera ursine* Bonaparte
(Viperidae)

Беш-Таш улуттук жаратылыш паркынын сойлоп жүрүүчүлөрүнүн бири кара чаар жылаан Борбордук Азияда кебири таралган түр. Анын ареалы көп болгондугуна байланыштуу ар түрлүү түстөгү морфологияга ээ. Мындай өзгөчөлүктөр В.Н.Шнитников (1928), К.П.Параскиф (1956), И.Д.Яковлева (1964), О.П.Богданов (1965) эмгектеринде белгиленген. Кыргызстандын шартында деңиз деңгээлинен 550м ден 1600м бийиктикке чейин кездешет. Политиптик сойлоп жүрүүчү, ар түрлүү биотопторду: талааларды, жарым чөлдөрдү жердейт. Жогоруда белгиленген адабияттар боюнча курсак бөлүгүндө 132 ден 152 чейинки кабырчыктары бар, денесинин тегереги боюнча 21 кабырчыгы болот. Анын узундугу 550мм ден 620мм ге чейин жетет.

Талаа кара чаар жылаанынын Европа популяциясынын каротиби Н.Л. Kobel (1967) тарабынан изилденген, анын маалыматы боюнча кариотип $2n=36$ болгон хромосомдук жыйнактан турат.

Кыргызстандын шартында талаа кара чаар жылаанынын чуй жана орловка популяцияларынын кариотиптери Т.А.Токтосунов (2001) тарабынан изилденген. Ал берген маалымат боюнча аталган популяциялардын кариотиптери диплоиддик жыйнагы $2n=36$ хромосомдордун жыйнагынан турат. Аутомдордун ийиндеринин саны $NF^a=50$ барабар. Хромосомдук жыйнак 7 жуп макро- 10 жуп микрохромосомдордон турат. Ал тарабынан анеуплоиддик хромосомдук жыйнактар дагы аныкталган. Мындай өзгөчөлүктү радиациялуу заттар сакталган аймактан кармалган кара чаар жылаандардын кариотиптерин аныктагандыгы менен байланыштырган.

Биздин маалыматыбыз боюнча талаа кара чаар жылаандын бешташ популяциясынын каротиби $2n=36$ болгон хромосомдук жыйнактан турат. Аутомдорунун ийиндеринин саны $NF^a=48$ барабар. Хромосомдук жыйнакта 10 жуп микрохромосомдор аныкталды, алар морфологиясы боюнча акроцентриктер. Хромосомдук жыйнак 3 жуп метацентрикалык, 2 жуп субметацентрикалык, 2 жуп субтелоцентрикалык жана 10 жуп акроцентрикалык хромосомдордон турат. Жыныс хромосомдору өлчөмдөрү боюнча айрымаланган акроцентриктер (сүрөт 2). Алынган маалыматтарды башка популяциялардын кариотиптери менен салыштырууда аутомдордун ийиндеринин саны боюнча айрымачылыктар аныкталды. Мындай өзгөчөлүктү мейкиндик-биотоптук хромосомдук полиморфизм менен байланыштырабыз.

Сүрөт 2.

Талаа кара чаар жылаанынын (*Vipera ursine Bonaparte*) бешташ популяциясынын метафаздык пластинкасы жана кариограммасы (♀♀, $2n=36$, $NF^a=48$)

Бул изилдөөлөр бир катар зоологиянын, систематиканын, эволюциянын, экологиянын, цитогенетиканын айрым бир маселелерин чечүүгө жардам берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Банников, А.Г. Определитель земноводных и пресмыкающихся фауны СССР [Текст] /А.Г.Банников, И.С.Даревский.- М.: Просвещение, 1977.- 414 с.
2. Бинкова, Н.В. Кариотипы полуводных животных в местах выхода радоновых вод и химических загрязнителей [Текст] /Н.В.Бинкова, Т.А.Токтосунов //Вестн. КНУ им. Ж.Баласагына. Сер.5, Биол. науки.- 2003.- Т.1.- С.45-48.
3. Богданов, О.П. Экология пресмыкающихся Средней Азии [Текст] /О.П.Богданов.- Ташкент: Наука, 1965.- 310 с.
4. Кадырова, Б.К. К вопросу о кариотипе зеленой жабы *Bufo viridis* в Киргизии [Текст] /Б.К.Кадырова, Е.Ю.Мазик, А.Т.Токтосунов //Тр. Кырг. гос. унта. Сер. биол. наук.- 1976.- Вып.15, ч.2.- С.63-67.
5. Конурбаев, А.О. О рыбах Киргизии [Текст] /А.О.Конурбаев, С.Р.Тимирханов; под ред. Иоста Вен дер Вена.- Бишкек: Б.и., 2003.- 120 с.
6. Турдаков, Ф.А. Рыбы Киргизии [Текст] /Ф.А.Турдаков.- Фрунзе: Изд-во АН КиргССР, 1952.- 171 с.; 1963.- 283 с.
7. Сравнительный анализ изменчивости фенетической структуры популяций зеленых жаб и озерных лягушек в различных ландшафтных зонах Памиро-Алая [Текст] /С.Т.Абжамиллов, Б.К.Кулназарова, А.Н.Досназарова и др. //Вестн. КГНУ. Сер.5, Биол. науки.- 2003.- Т.1.- С.87-89.

8. Сравнительная характеристика кариотипов *bufo danatensis* и *rana ridibunda* Тянь-Шаня [Текст] /Н.Т.Алдажанова, Н.Т.Карипова, С.А.Темирова и др. //Вестн. КГНУ. Сер.5, Биол. науки.- 2001.- Т.4.- С.144-147.

Рецензент: б.и.к., доцент Мырзабекова У.Ж

МЕДИЦИНА

УДК: 618.111-007.1

ТӨӨРӨТ ЖАШЫНДАГЫ АЯЛДАРДЫН ПОЛИКИСТОЗДУУ ЖУМУРТКАЛЫК СИНДРОМУНУН КЛИНИКАЛЫК ЖАНА ДИАГНОСТИКАЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Джанузаков Н.Т., врач акушер - гинеколог, эндоскопист И. Ахунбаев атындагы КММАСынын билим берүү жана медициналык изилдөө борбору, Кыргызстан,

Атыканов А.О., мед.и.д., профессор Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-орус славян университетинин «Акушерлик жана гинекология» кафедрасы, Кыргызстан, A.Atykanov@gmail.com.

Бул иште поликистоздуу жумурткалык синдрому бар төөрөт жашындагы 280 аялдарды изилдөөнүн негизинде, оорунун клиникалык агышы жана диагностикалык өзгөчөлүктөрү көрсөтүлдү.

***Түйүн сөздөр:** поликистоздуу жумурткалык синдрому, поликистоздуу жумуртка, жумурткалык, бөйрөк үстүндөгү бездер, гиперандрогенизм, гипофиздик-жумурткалык-бөйрөк үстүндөгү бездер системасы, гормондор, ультра добуш изилдөө.*

КЛИНИКО-ДИАГНОСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИНДРОМА ПОЛИКИСТОЗНЫХ ЯИЧНИКОВ У ЖЕНЩИН РЕПРОДУКТИВНОГО ВОЗРАСТА

Джанузаков Н.Т., врач акушер – гинеколог, эндоскопист Учебно-лечебно-научного медицинского центра КГМА им И. Ахунбаева, Кыргызстан

Атыканов А.О., д. м. н., профессор кафедры акушерства и гинекологии Кыргызско-Российского Славянского университета им. Б.Н. Ельцина, Кыргызстан, A.Atykanov@gmail.com.